

Статистична значущість результатів дослідження обчислювалася за допомогою критерію φ^* кутового перетворення Фішера. Отримане значення $\varphi^*=1,64$ точно збігається з табличним критичним значенням при $p=0,05$. Вважатимемо, що статистична різниця в мотивах вивчення вікової психології студентами експериментальної і контрольної груп статистично достовірна на рівні $p=0,05$.

Висновок. Проведене дослідження дозволило виділити типи навчальних задач, що визначають сукупність фахових вмінь, якими повинні оволодіти студенти – майбутні педагоги. А саме: вмінням пізнавати психічні явища за їх описом, пізнавати психічні явища в реальному житті, пояснити різні психічні явища, виявляти причину конкретних психічних явищ, оцінювати дії інших людей, формулювати рекомендації, виходячи з конкретної ситуації, виконувати дії в конкретній ситуації.

Успіх, пов'язаний з правильним вирішенням навчальних задач викликає позитивні емоції у студентів, що підсилює учбову мотивацію. Спостерігається зміна мотивів вивчення вікової психології у студентів експериментальної групи. Після проведення експерименту, домінуючими стали мотиви: опанування професійних умінь, розуміння дитини, пізнавальний, тобто організація на-

вчальної діяльності студентів з використанням системи навчальних задач підвищує мотивацію до навчання.

Література

1. Балл Г.А. Теория учебных задач /Г.А.Балл. - М.: Педагогика, 1990. – 184 с.
2. Гергей Т.П, Машбиц Е.И. К характеристике модели решения учебных задач /Т.П. Гергей, Е.И.Машбиц //Вопросы психологии. – 1973. – № 6. – С.51– 59.
3. Машбиц Е.И. Психологические основы управления учебной деятельностью /Е.И.Машбиц. – К.: Вища школа, 1987. – 191 с.
4. Репкин В.В. Развивающее обучение и учебная деятельность / В.В.Репкин. – Рига: Эксперимент, 1997.– 40 с.
5. Стовба Н.І. Управління самостійною навчальною діяльністю студентів /Н.І.Стовба //Актуальні проблеми психології. Збірка наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К.: Міленіум. – 2005. - Т.VII, вип. 6. – С. 349-356.
6. Стовба Н.І. До питання про проєктування навчальної діяльності студентів /Н.І.Стовба //Проблеми педагогічних технологій. – Луцьк: Волинський Академічний Дім. – 2005. – № 2.- С. 239-246.
7. Тальзина Н.Ф. Управление процессом усвоения знания /Н.Ф.Тальзина. – М.: Изд-во МГУ, 1975. – 141 с.

ЕТНО-ЕКОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОСОБУ ЖИТТЯ КРИМЧАН

Струніна Вікторія Миколаївна

канд.психол.наук, старший викладач, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Євпаторія, Україна

У статті зроблено спробу охарактеризувати деякі етно-екопсихологічні особливості способу життя різних етнічних груп населення Кримської АР.

Ключові слова: *спосіб життя, етнос, національна ідентичність, природне середовище.*

Як показує досвід останніх років, ріст національної самосвідомості, етностереотипи в конфліктній ситуації можуть грати деструктивну роль, поглиблюючи національні протиріччя та перестороги. На сучасному етапі можна спостерігати різноманітні форми національного відродження. Все більше з'являється робіт, присвячених вивченню психологічних особливостей способу життя етносів. Своєчасна фіксація негативних моментів у формуванні національної самосвідомості, яке відбувається під впливом змін у способі та якості життя, може допомогти у розробці мір з попередження міжнаціональних конфліктів.

На сьогодні різні аспекти національних проблем виходять далеко за межі наукових пошуків, зміщуючись у центр життєвих інтересів чисельних соціальних груп, які знаходяться на територіях національних держав. Відбувається зміщення в оцінках близьких і далеких у соціально-культурному відношенні етносів. З одного боку, етноси, що мають цілий ряд спільних рис у соціально-культурних, економічних, побутових аспектах, починають акцентувати відмінності між собою. З іншого боку, життєдіяльність далеких етносів стає об'єктом щільної уваги та наслідування. Можна казати про зміну семанти-

чного поля національної самоідентифікації, яке включає не тільки свій національний і культурний образно-символічний простір, але й риси інших етносів (що сприймаються або не сприймаються), які так чи інакше опосередковують ставлення до власного етносу та національної самоідентичності.

Ідеї про залежність національного характеру від географічних умов проживання етносу обстоюються у працях Ш. Монтеск'є, який вважав географічне середовище первинною основою “духовних рис народу”, та його соціально-політичних відносин [4]. Географічний детермінізм обстоював Л.М. Гумільов. У його теорії етнологенезу основним індикатором етнічності є стереотип поведінки як певна культурно-поведінкова форма відносин між усіма етнічними одиницями, як індивід, колектив, внутрішньоетнічні групи та етнос в цілому. Однією з найважливіших умов складання такого стереотипу є природні, географічні умови, у яких проживає та чи інша етнічна група [3].

Р. Бенедікт, Ф. Боас, А.Інкелес у своїх теоретичних концепціях зазначали існування певного типового загального культурно-психологічного образу кожного

етносу, який передається із покоління в покоління через так звані первинні та вторинні суспільні інституції і втілюється у кожному з представників етнічної групи у вигляді певного комплексу культурних та психологічних особливостей – від стереотипного набору форм поведінки до характеру неврозів та способу психологічного захисту. Під первинними суспільними інституціями розумілися особливості ведення господарства, торгових відносин, організації сім'ї, практика виховання та догляду за дітьми. Вторинні суспільні інституції трактувалися як такі, що мають проєктивний характер – це фольклор, міфологія, релігія тощо.

Біолого-географічна концепція етносу та етногенези, що була реалізована Л.М. Гумільовим, передбачає найважливішою одиницею людської цивілізації - "етнос" як "замкнену систему дискретного типу". Кожен етнос, живучи сам по собі, здатен до значних досягнень в галузі культури, мистецтва, філософії та володіє власним "органічним і оригінальним світовідчуттям". Разом з тим, якщо відбувається змішування етнічних груп та, як наслідок цього накладання одне на одне "несумісних" світовідчуттів різних етносів, то виникає таке вкрай негативне явище, як "хімера" - негармонійне поєднання двох трьох елементарних етносів, що породжує світозаперечуючий настрій, деструктивну ідеологію і практику і в кінцевому рахунку – збройний конфлікт. [3]

Будучи носієм едності природного, суспільного та власне людського, Ното varians виступає системоутворюючим чинником для системи, яка слідом за біосферою, соціосферою, техносферою та ноосферою має бути виділена, це – етносфера, тобто сукупність етносів з їх геобіоценозами. Людина не може жити поза етносом, який по суті справи є живою біологічною системою. Утворення етносфери пов'язане з реалізацією у біосфері енергії живої субстанції. Біохімічна енергія живої субстанції реалізується в онтогенезі, переломлюючись у психіці людини на індивідуальному та популяційному рівні у формі пасіонарної енергії.

Саме пасіонарність є внутрішнім двигуном етногенези. Характерно, що в етносфері домінуючу роль грає підсвідоме у відношеннях між представниками етносу. Зміни в етносфері викликають появу принципово однакових поведінкових стереотипів для тих, хто складає етнос.

Етнічно обумовлені візрі міжособистісного сприйняття, поведінки і, в цілому, життєдіяльності людини досить яскраво проявляються в характері в групах людей спільної ідентичності, які з'являються в результаті колективного розуміння їх особливої історії. Спільність території, історії, мови та символів можуть служити ознаками, що підкреслюють відмінності однієї етнічної групи від іншої.

Специфіка Криму полягає в мультинаціональності, тобто спосіб життя кримчан так чи інакше пов'язаний з міжнаціональним спілкуванням, міжнаціональними культурно-психологічними взаємовпливами. Етногенеза відбувається по двох різновекторних напрямках – спрання національних відмінностей та росту національної свідомості, що провокує внутрішньоособистісні та міжнаціональні конфлікти.

Широкогород С.М. під етнічною свідомістю розуміє суб'єктивну свідомість зв'язку з цілим у кожного індивіда

зокрема, усвідомлення створених етносом суспільних форм.. усвідомлення зв'язку з середовищем і процесу руху при розселенні і бутті... розуміння етносу як одиниці, у якій здійснюються процеси культурних і соматичних змін людства як виду, усвідомлення себе як групи людей, згуртованих єдністю походження, звичаїв, мови і способу життя. [7].

Етнос – у синтезованому вигляді може визначатися як *стала спільнота людей, сформована шляхом природного розвитку на основі традиційності, стабільності, самобутніс стереотипів свідомості й поведінки, існує як стійка система, що протиставляє себе усім іншим колективам, спільнотам людей за принципом "свої – чужі". Обов'язковим є відчуття симпатії та спільності на рівні способу життя, території проживання, мови, самоназви (етноніму).* Така спільнота є не лише продуктом свідомості, а й природи людини, її психобіологічної реальності. Інтегральним показником етносу може бути тип традиційності як форми, способу етнокультурного буття, тобто підсвідомий архетипічний чинник.

Особливе місце у національній свідомості особистості посідає моральна оцінка соціальних аспектів національної дійсності, що полягає у глибоко усвідомленому, дієвому ставленні до духовних та матеріальних цінностей нації, стійкій потребі у тому, щоб збагачувати такі цінності особистою працею, орієнтуватись на провідні цінності нації у своїй повсякденній поведінці, усій своїй життєдіяльності.

Національна свідомість є результатом спільного способу буття людей, їхньої довготривалої трудової діяльності та складається:

- зі знання про навколишню дійсність, природу, суспільство (тобто рівень свідомості залежить безпосередньо від рівня знань і соціального досвіду людини; з інтенсивним розвитком людини її потреба в знаннях стає дедалі гострішою);
- з виокремлення індивідом себе з предметного світу як суб'єкта пізнання (пізнаючи себе, він критичніше зіставляє себе з іншими, а отже, самопізнання сприяє більш дійовій самореалізації особистості);
- зі спрямованості на досягнення мети, планування своєї діяльності й поведінки, передбачення їхніх результатів (ідеться про той бік свідомості, який пов'язаний із самоконтролем, коригуванням людиною своїх дій, їх удосконаленням);
- зі ставлення до об'єктивної діяльності, до інших людей, до себе самого (це пов'язано з самооцінюванням, самокритичкою, причому особливе значення тут має емоційно-вольова сфера людини) [2].

етнізація сприяє тому, що люди певної культури зазвичай мають однаковий спосіб бачення світу. Це є підґрунтям загальної переконаності в природності та правильності того способу життя, яким живе людина, самоочевидності багатьох істин, тотожності засобів інтерпретації природного та соціального світу. Завдяки цьому формуються засади етнічної свідомості, відчуття себе як "ми", тобто етнічної ідентичності.

Для індивіда засвоєння досвіду суспільства, системи значень певної культури в процесі етнізації постає як пізнання. Цей самий процес, з погляду суспільства, по-

стає передусім як процес навчання особи розумінню культури, набуття нею етнокультурної компетентності. Етнічно компетентною стає та особа, яка вільно орієнтується у світі значень певної культури, розуміє її мову і вільно творить цією мовою.

Індивід етнізується, включаючись у різноманітні форми соціальної діяльності, засвоюючи характерні для них соціальні ролі. Людина засвоює культуру вибірково, через власні інтереси, світогляд, формуючи свої здібності, потреби, цінності. Тому нема соціалізації без індивідуалізації.

Поєднання чинників, що характеризують умови етнічного середовища, з чинниками особистими становлять механізм соціалізації. Серед них імпринтинг (запам'ятовування) – фіксація людиною на підсвідомому рівні особливостей, впливаючих на неї життєво важливих об'єктів, посідає особливе місце.

Неусвідомлене засвоєння норм соціальної поведінки в процесі взаємодії з відомими, впливовими може породжувати явище екзистенційного натиску, специфічного виду сутесті, неусвідомленого ототожнення людини себе з іншою людиною, групою, зразком. [6]

Шляхом рефлексії, за допомогою якої людина розглядає, оцінює, приймає чи відкидає ті чи інші цінності, властиві різноманітним інститутам суспільства, сім'ї, значимим особам тощо, відбувається усвідомлення й переживання нею реальності, в якій й вона живе, свого місця в цій реальності і себе самої.

Соціалізація підростаючих поколінь відбувається під впливом тих світових, планетарних процесів, які набрали силу відносно недавно – екологічних, демографічних, економічних, військово-політичних, культурних, та інших чинників. Надзвичайно велика роль у процесі соціалізації особистості належить етносу – історично створеній стійкій сукупності людей, які володіють спільними рисами та стабільними особливостями культури і психічного складу, а також усвідомленням своєї єдності та відмінності від інших подібних сукупностей. Провідними ознаками етнічної, національної належності людини є мова, яку вона вважає рідною, а також культура, яка стоїть над цією мовою[1].

Сприйняття і розуміння себе як частини суспільства, усвідомлення взаємозалежності в процесі самореалізації, зумовлює до необхідності набуття рис забезпечення як внутрішньої гармонізації, так і гармонізації з суспільством.

Найістотніші з них : відповідальне ставлення до оточуючих, особливо рідних, усвідомлення святості материнських, батьківських і синівських почуттів; критичне й самокритичне мислення, здатність до об'єктивних самооцінок, поглядів на різні життєві явища, події, саму людину, сенс життя; усвідомлення неоціненого значення природного довкілля у житті людини; самоцінність історичної пам'яті, вибудова на її засадах аксіологічної системи; усвідомлення неоціненого значення рідної мови, в якій на генетичному рівні втілюється творча сила народного духу, його помисли. Оскільки людина не може самореалізуватися поза етнічними, національними впливами, так чи інакше у неї формується національна свідомість, прагнення до ідентифікації з нацією, національна гідність та самоповага у поєднанні з шанобою до всіх

етносів держави, які виявляють себе патріотами, служать батьківщині.

Індустріалізація та глобалізація викликає дедалі численніші міграційні потоки з яскраво вираженим урбанізованим забарвленням, що призводить до розмивання етнічного типу особистості, до збільшення етнічних маргіналів. У сучасних умовах нова форма міжетнічного буття ґрунтується на розумінні взаємодій етносів, що, у свою чергу вимагає усвідомлення об'єктивної суспільної потреби в перетворенні особистості у найвищу цінність і мету суспільного розвитку, яке досягається на рідному етнонаціональному ґрунті [5].

Становлення ідентичності ускладнюється, якщо відбувається надмірна ідентифікація з популярними героями або представниками контркультури, що призводить до відриву особистості від її реального соціального оточення. Також становлення ідентичності може ускладнюватися зовнішніми умовами, наприклад, певними настановами у суспільстві щодо представників національних меншин, обмежених можливостей жінок тощо.

Адекватне орієнтування у таких суспільних явищах як спосіб життя, реалії культурного життя, рівень матеріального забезпечення, рівень розвитку громадянського суспільства, цих сторонах життя спільноти, держави допомагає молодій людині знаходити реальні, що відповідають її потенційним можливостям, точки прикладання зусиль, відшукувати в своїй особистості можливості, на які слід спиратись, дбаючи про нарощування необхідних енергетичних ресурсів.

Сам спосіб життя як стійке співвідношення основних видів і форм діяльності суб'єкта може бути розглянутий за рядом критеріїв. Одним з таких критеріїв є сфери діяльності – виробнича, суспільно-політична, сімейно-побутова, сфера споживання. Наступним критерієм є якість та інтенсивність діяльності, що проявляється у рівні реальної активності і продуктивності, в суб'єктивній значущості, в гармонічності-дисгармонічності, свободі-несвободі вибору способів і цілей діяльності. Третім критерієм є стильові особливості – ритміка, домінантність різних видів діяльності. Спосіб життя характеризується цільовими показниками діяльності, зверненістю “на себе”, “на соціум”, мірою включеності суб'єкта у життєві програми широких соціальних спільнот. [8]

Основні етноконтактні групи Автономної Республіки Крим – татари, росіяни, українці. Спосіб життя цих груп багато в чому залежить від етносоціальних установок їх членів. Змістовний аналіз етносоціальних уявлень дозволив виявити основні відмінності між етноконтактними групами АРК. Результати, отримані за методикою Д.Катца і К.Брейлі дозволяють зробити наступні висновки.

- Аналіз когнітивного та емоційно-оцінного компонентів етносоціальної установки респондентів кримськотатарської, російської та української етнічних груп АРК показав існування їх змістовних відмінностей у ставленні респондентів до етнічної аутгрупи, та інгрупи.
- Узагальнюючий аналіз співвідношення позитивних і негативних визначень когнітивного та емоційно-ціннісного спрямування респондентів трьох груп

стосовно етнічної інгрупи дозволив визначити ставлення росіян, кримських татар та українців до представників власної етнічної групи як амбівалентне. Так, змістовне наповнення когнітивного компоненту респондентів усіх трьох груп є когнітивно складним. Найбільшу когнітивну складність мають етносоціальні установки спрямовані на інгрупу у кримських татар, а найменшу – українці. Натомість емоційно-ціннісний компонент суттєво відрізняється в усіх групах. У росіян емоційно-ціннісний компонент характеризується великою амплітудою реагування – від вкрай негативного ставлення до некрітично позитивного, у кримських татар має позитивне спрямування, в українців спрямування є нейтральним.

Зміст когнітивного й емоційно-оцінного компонентів етносоціальної установки у росіян стосовно кримських кримськотатарського та українського етносів характеризується вираженою амбівалентною спрямованістю; у кримських татар стосовно росіян носить негативний характер, а стосовно українців – загалом нейтральний із тяжінням до позитивного полюса; в українців стосовно росіян носить амбівалентний характер, а стосовно кримських татар – загалом нейтральний із тяжінням до негативного полюса.

Таким чином, отримані нами дані збігаються з усталеним у етнопсихологічній літературі уявленням про розподіл векторів оцінювання власної та чужої етнічної групи за принципом “ми” і “вони”: “ми” – кращі, а “вони” – гірші: “ми” – талановиті, обдаровані, розумні, а “вони” – дурні, обмежені, відсталі. Тривале життя за принципом: “хто кращий?”, на думку Л.Н.Гумільова, є однією зі стійких форм міжетнічних контактів у поліетнічному середовищі [].

Висновки

Підвищена увага до національних особливостей способу життя в останній час супроводжується вдосконаленням методологічних засад, застосуванням системних підходів, вдосконалення та поглиблення понятійної структури проблеми. Національна свідомість починає розглядатися як чинник взаємозалежності між індивідом та соціумом, середовище започаткування етнокультурної самості.

Людина не може самореалізуватися поза етнічними, національними впливами, тому розвинена національна свідомість, прагнення до ідентифікації з нацією, утвердження самоцінності історичної пам'яті є передумовою її самореалізації; етнічна спільнота є продуктом свідомості і її узагальнюючим психологічним показником є тип традиційності, як форми, способу етнокультурного буття.

У національній свідомості відображаються основні засади буття та розвитку національної спільноти; способи інтерперетації соціальних подій, сукупність уявлень, знань орієнтувань, спрямувань, засвоєних і виявлених у процесі етнізації, накопичених з досвіду власного життя чи своєї етнічної групи про культуру, життєві цінності, своя належність до етносу, а також бачення місця свого народу серед інших народів.

Спосіб життя етносів АРК у поліетнічному середовищі суттєво відрізняється, особливо у кримських татар, порівняно з росіянами та українцями, на що суттєво впливають психологічні та релігійні чинники.

У дослідженні національного способу життя залишається проблема удосконалення понятійного апарату, поглибленого розуміння семантичної структури явища,

Література

1. Іванченко А.В., Сбруєва А.А. Особливості світоглядного формування особистості в сучасних умовах // Вісник Житомирського університету. – 1999. - № 4. – С. 35-40
2. Головатий М.Ф. Політична психологія.- К.: МАУП, 2001.- 205с.
3. Гумілев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 495с.
4. Монтескье Ш.Л. Избранные произведения. – М.: Госполитиздат, 1955. – 798с.
5. Нація і держава. Теоретико-методологічний та концептуальний аналіз / За ред. Ю. Римаренка. Кн. 2 Вид-во НАН України – Київ – Донецьк, 1998. – 673с.
6. Поршнев Б.Ф. Контрсутєстия и история // История и психология.- М., Наука, 1971. – С. 7-35
7. Широкогоров С.М. Этнос: Исследование основных принципов изменения этнических и этнографических явлений. Шанхай. – 1923. – 129с.
8. Ядов В.А. Взаимосвязь социологического и социально-психологического подходов к исследованию образа жизни. // Психология личности и образ жизни. ред. Е.В. Шороховой, М.: Наука, 1987. С. 89-93